

Paikallissijan kieliopillistuminen datiivi-genetiivin funktioon: urali- laisen *n*-sijan ja itämerensuomalaisen adessiivin kehityksen vertailua

1. Johdanto

Suomalais-ugrialaisten kielten paikallissijasysteemin historian tarkastelu tarjoaa useita esimerkkejä siitä, miten samantyyppiset systeeminmuutokset ovat toistuneet eri aikakausina ja miten funktioiltaan samanlaisia systeemejä on kehittynyt eri kausina erilaisista aineksista. Tunnetuimpia esimerkkejä tästä on kolmijakoisen, olo-, tulo- ja erosijaan jakautuvan paikallissijasysteemin toistuva kehittyminen yhä uusista aineksista. Jo uralilaiseen kantakieleen palautuneen vanha lokatiivin, separatiivin ja latiivin muodostama sarja, ja samantyyppisiä myöhemmin kehittyneitä kolmijakoisia paikallissijasarjoja ovat suomalais-volgalaiset *s*-sijat inessiivi, elatiivi ja illatiivi ja nuorimpana tapauksena kantasuomalaiset *l*-sijat adessiivi, ablatiivi ja allatiivi.

Toinen uralilaisen kielikunnan historiassa toistuva tendenssi on paikallissijojen kehittyminen habitiiviseen ja toisaalta instrumentaaliseen funktioon. Tämä tendenssi esiintyy kielikunnan eri haaroissa, ja sen oletetaan esiintyneen myös kielihistorian eri aikakausina. Paikallissijasysteemin habitiivistuminen voi tapahtua periaatteessa ainakin kahdella tavalla. Ensinnäkin habitiiviseen funktioon voidaan ottaa yksittäisiä paikallissijoja kuten nykyunkarissa, jossa habitiiviseksi olo- ja tulosijaksi on kehittynyt latiivinen suffiksi. Toisaalta kokonainen paikallissijasarja voidaan sellaisenaan ottaa habitiivisuuden ilmaisijaksi. Näin on käynyt esimerkiksi itämerensuomessa, jossa kaikki ulkopaikallissijat ilmaisevat omistusta. Välineen ilmaisuun on paikallissijoista kehittynyt tyyppillisesti olosija, mutta myös tulosija on esimerkiksi marissa saanut tämän tehtävän (tarkemmin ks. Alhoniemi 1969).

Tässä kirjoituksessa vertaan kahta eri aikakausina tapahtunutta kehitystä,

joissa alkuaan paikallissijassa esiintyneen suffiksin voidaan olettaa omaksuneen sekä habitiivisen että instrumentaalisen merkityksen. Ensimmäinen on vanhan, uralilaiseen kantakieleen palautetun *n*-sijan oletettu kehitys latiiivisesta habitiivis-datiiviseen ja lopulta genetiiviseen funktioon (ks. Korhonen 1991, 167–168) ja samalla sen instrumentaalisen funktion synty, joka nyky-suomessa näkyy *n*-sijaan etymologisesti kytketyn instruktiivin olemassaolona. Toinen on iältään paljon nuoremman mutta kehitykseltään ilmeisesti varsin samankaltaisen itämerensuomen adessiivin laajeneminen lokaalisesta tehtävistä omistuksen ja välineen ilmaisijaksi.

Yhteistä mainitsemilleni kehityskuluille on, että sekä *n*-sijan että adessiivin on oletettu alkuaan olleen puhtaita paikallissijoja ja kehittäneen myöhemmin lokaalisen funktionsa rinnalle habitiivisen funktion. Ne ovat ilmeisesti ensin kehittyneet väljään habitiivis-datiiviseen funktioon ja myöhemmin tiukemman adnominaalisen määritteen funktioon eräissä uralilaisissa kielissä. Kiistanalaisempi on tietysti vanha *n*-sija, jonka alkuperäisestä funktiosta on esitetty erilaisia oletuksia (näistä tarkemmin luvussa 2). Sitä vastoin adessiivin kehitys on nuoren ikänsä vuoksi vielä varsin selvästi nähtävissä nykyisistä itämerensuomalaisista kielistä. Adessiivin kieliopillistuminen on vielä kesken, ja sen kehittymisestä datiivisijaksi on merkkejä vain nykyvirossa, jossa se on omaksunut yleisen habitiivisijan funktion (ks. Oinas 1993, 537–538 ja Matsumura 1994, 227, joka tällä perusteella nimittää viron adessiivia ”adessiivi-datiiviksi”). Nykyviron adessiivi esiintyy myös sellaisissa rakenteissa, joissa se korvaa adnominaalisen genetiivin ja lähestyy itsekin adnominaalista funktiota.

Jos Korhosen (1991, 167–168) esittämä oletus *n*-sijan latiiivisesta alkuperästä hyväksytään, on sekä *n*-sijan että adessiivin kehityksessä oletettava ilmenneen tai (adessiivin osalta) olevan ilmenemässä ainakin seuraavat vaiheet:

- 1) siirtymä paikan ilmaisijasta omistajan ilmaisijaksi,
- 2) suuntaopposition asteittainen hämärtyminen ja katoaminen suhteessa muihin saman sarjan paikallissijoihin,
- 3) siirtyminen adnominaaliseksi määritteeksi.

Kohdassa 1) mainitussa habitiivistumisessa on semanttisesti kyse omistussuhteen ilmaisemisesta lokatiivisella metaforalla, jossa omistaja käsitetään lokaatioksi ja omistettava tässä lokaatiossa olevaksi entiteetiksi. Lokaaliselle konstruktiolle analoginen omistusrakenne on varsin yleinen sekä suomalais-ugrilaisissa kielissä erityisesti että maailman kielissä yleensä (kielitypologiselta kannalta ks. Clark 1978; Heine et al. 1991, 149–150). Kohdassa 2) mainitussa suuntaopposition katoamisessa on kyse siitä, että sija, joka aikaisemmin on toiminut joko varsinaisena suuntasijana tai suuntasijoihin nähden oppositiossa olleena olosijana, on alettu käsittää yleiseksi habitiiviseksi kaasukseksi, joka ei osallistu suuntaoppoositioon. Tämä on oletettavasti ollut ratkai-

seva askel *n*-latiivin kehityksessä kohti genetiivin funktiota; genetiivihän ei adnominaalisena sijana ole suuntaoppositiossa (Kangasmaa-Minn 1966, 45). Jos *n*-latiivi on alkujaan levinnyt habitiiviseen käyttöön nimenomaan tulosi-jana, sen lienee oletettava ensin toimineen datiiivisessa funktiossa (vastaamassa semanttisesti suunnilleen nykysuomen habitiivista allatiivia) mutta kadottaneen sitten suuntaisuutensa ja alkaneen esiintyä habitiivisijana myös omistuksessa oloa ja omistussuhteen lakkaamista ilmaisevissa lauseissa. Niinpä *n*-sijainen habitiiviadverbiaali voi oletetusta latiiivitaustastaan huolimatta esiintyä esimerkiksi nykysuomessa sekä omistussuhteen alkamista (lause 1) ja omistuksessa oloa (lause 2) että myös omistussuhteen lakkaamista ilmaisevassa rakenteessa (lause 3) (ks. Kangasmaa-Minn 1966, 43–45)¹.

- 1) Eeron tuli nälkä.
- 2) Tytön on kylmä.
- 3) Pojan kuoli isä.

Samalla tavoin kuin datiiivistunut ja genetiivistynyt vanha *n*-latiivi myös nuori itämerensuomalainen adessiivi näyttää olevan menettämässä suuntaoppositiotaan habitiivisessa merkityskentässä. Adessiivihän on vanhastaan suuntaoppositiossa ablatiivin ja allatiivin kanssa: se ilmaisee staattista lokaalista suhdetta vastakohtana dynaamista lokaalista suhdetta ilmaiseviin muutos-sijoihin. Paikkaa ilmaisevan adessiivin käyttäminen lokaalisen muutoksen sisältävässä lauseessa ablatiivin tai allatiivin tehtävässä lienee ainakin suomen yleiskielessä mahdotonta; toisaalta murteittain ja eräissä sukukielissä kuten karjalassa kyllä esiintyy esimerkiksi adessiivin ja allatiivin osittaista synkretismia (ks. esim. Tauli 1966, 26; lounaismurteiden adessiivin ja allatiivin synkretismistä Lahti 1973, 65–71). Koska ns. ulkopaikallissijat on otettu habitiiviseen käyttöön systeemikokonaisuutena, olisi odotuksenmukaista, että myös nykyisten itämerensuomalaisten kielten habitiivisissa rakenteissa vallitsisi sama perussääntö, jonka mukaan adessiivia ei voida käyttää silloin, kun on selvästi kyse siirtymisestä habitiiviseen tilaan tai siitä pois. Tämä käytäntö näyttää kuitenkin horjuvan, ja nimenomaan habitiivista adessiivia käytetään itämerensuomalaisissa kielissä usein ablatiivin tai allatiivin asemesta. Erityisen vahva tämä kehitys on ollut virossa, jossa esiintyy sellaisiakin rakenteita kuin 4 ja 5. Niissä habitiivisen suhteen ilmaisijana toimii adessiivi, vaikka lauseissa on selvästi kyse siirtymisestä habitiiviseen tilaan tai siitä pois.

- 4) Tal suri isa.
- 5) Tal sündis poeg.

¹ Itkosen (1966, 268, 310–311) mukaan ei kuitenkaan ole varmaa, että *pojan on nälkä* ja *pojan tuli nälkä* -rakenteiden *n*-sijaiset alkuelementit edustaisivat vanhastaan samaa sijaa, vaan ensin mainittu voidaan olettaa kantakielen genetiiviksi ja viimeksi mainittu vanhan latiiivin edustumaksi. Jos toisaalta Korhosen (1991, 164–166) oletus nykyisen genetiivin latiiivitaustaisuudesta otetaan lähtökohdaksi, on katsottava, että staattinen *pojan on nälkä* edustaa nimenomaan taupausta, jossa datiiivinen, latiiivitaustainen sija on kadottanut suuntamerkityksensä.

Suomen yleiskielessä vastaaviin lauseisiin tulisi välttämättä joko erosija (ablatiivi, lause 6) tai tulosija (allatiivi; lause 7); puhekielessä tosin olosijaakin käytetään (lause 8).

- 6) Häneltä kuoli isä.
- 7) Hänelle syntyi poika.
- 8) Sillä kuoli isä.

Kun habitivista merkitystä saanut paikallissija näin kadottaa suuntaopposition muihin sijoihin nähden, se joutuu samalla yhä jyrkemmin erilleen lokaalisesta systeemistä, jossa suuntaoppositio on yleensä säilynyt. Lokaalisessa systeemissä vanha *n*-latiivi oli ja on osin yhä edelleen oppositiossa lokatiivin ja separatiivin kanssa, ja lokaalisen adessiivin oppositio ablatiiviin ja allatiiviin nähden on säilynyt niin suomen kuin vironkin yleiskielessä. Tällainen kehitys voi ajan myötä johtaa siihen, että habitivinen systeemi erkane siitä lokaalisesta systeemistä, josta se on lähtöisin, eikä toimikaan enää lokaalisen systeemin metaforana. Toisaalta on muistettava, että itse lokaalinenkin systeemi on useissa suomalais-ugrilaisissa kielissä osittain menettänyt suuntaoppositioiden järjestelmän: edellä mainittujen suomen murteiden ja lähisuokielten lisäksi esimerkiksi lapin eräissä murteissa ns. inessiivi-elatiivi toimii sekä olo- että erosijana (ks. Korhonen 1981, 223–224).

2. Vanhan *n*-sijan historiasta

2.1. Sijan alkuperäisen funktion ongelma

Vanhoja, uralilaiseen kantakieleen palautettuja *n*-sijoja ovat genetiivi ja *n*-latiivi; genetiiviin on lisäksi kytketty *n*-instruktiivi. Levikiltään *n*-genetiivi tai siihen palautuva jääne ulottuu itämerensuomeen, lappiin, volgalaiskieliin ja eräisiin samojedikieliin (genetiivin levikistä ks. esim. Collinder 1960, 282–284). Tällä perusteella genetiiviä on totuttu pitämään jo uralilaisessa kantakielessä esiintyneenä sijana (Itkonen 1957a, 16). Toisaalta eräät tutkijat ovat katsoneet, että sijan puuttuminen permiläisistä ja ugrilaisista kielistä osoittaisi, että se ei ole esiintynyt vielä kantakielessä (esim. Serebrennikov 1973, 69; ks. myös Raun 1988, 558). Koska kuitenkin etymologisia vastineita *n*-genetiiville tavataan samojedikielissäkin, lienee varmaa, että ainakin itse *n*-aines on esiintynyt myös uralilaisessa kantakielessä, joko genetiivin päätteenä tai ainakin sellaisessa funktiossa, josta se on voinut myöhemmin kehittyä genetiivin päätteeksi erikseen suomalais-volgalaisella ja samojeditaholla. Tällainen yhteinen kanta voisi tietysti olla esimerkiksi Korhosen (1991, 167–168) genetiivin alkuperäksi oletama adverbaalinen datiivisija.

Ongelmallista *n*-sijojen yhteisen alkuperän oletukselle on ollut genetiivin suhde toisaalta vanhaan *n*-latiiviin ja toisaalta instruktiiviin. Instruktiivin ja

genetiivin on siis katsottu kuuluvan etymologisesti yhteen (ks. esim. Ravila 1941, 80); lisäksi on oletettu, että myös geniivi ja *n*-latiivi palautuvat samaan kantaan (Itkonen 1968, 202). Jos molemmat oletukset ovat totta, olisi kaikki nämä *n*-sijat voitava palauttaa yhteen ja samaan alkuperään, joka oletettavasti periytyisi jo uralilaisesta kantakielestä tai jopa ajalta ennen sitä (vrt. Korhonen 1991, 166–168).

Tämä *n*-sijojen yhteisen alkuperän oletus sisältää kuitenkin eräitä ongelmia. Syntaktisesti *n*-sija esiintyy sekä adnominaalisessa käytössä (genetiivinä) että adverbaalisessa käytössä (instruktiivina ja latiivina); nämä adverbaaliset käytöt voidaan Kangasmaa-Minnin (1972, 35) mukaan jakaa edelleen vapaiden (instruktiivimuotoisten) ja sidonnaisten (latiivimuotoisten) verbinmääritteiden ryhmiin. Sijan alkuperäiseksi tehtäväksi onkin joskus oletettu vain väljästi kahden nominin välisen suhteen ilmaisu. Tämän näkemyksen mukaan se olisi ollut yleinen konnektiivisija aikakaudella, jolloin nominit ja verbit eivät vielä olisi olleet erillisiä kategorioita vaan kaikki lauseet olisivat olleet ikään kuin nominaalisia. Vasta kun nominit ja verbit olisi erotettu toisistaan, olisivat geniivi ja instruktiivi voineet tämän näkemyksen mukaan eriytyä nykyisiin syntaktisiin funktioihinsa (ks. Ravila 1941, 82). Oletuksen heikkoutena on kuitenkin se, että se katsoo kantakielen nykykieliin nähden hyvin erilaiseksi systeemiksi, josta olisi puuttunut sellainen perustava kategoriarajako kuin nominien ja verbien ero. Tällainen näkemys kantakielen luonteesta onkin myöhemmin joutunut kritiikin kohteeksi; se nimittäin ei ole nykyisen kielitypologisen tietämyksen valossa kovinkaan uskottava (ks. Korhonen 1993, 325).

Toisinaan ”samana” sijana pidettyjen *n*-genetiivin ja *n*-instruktiivin on oletettu jakautuneen funktionaalisesti niin, että geniivi olisi eriytynyt toimimaan adnominaalisessa ja instruktiivi adverbaalisessa käytössä (ks. esim. Itkonen 1966, 267). Kross (1983, 243) toteaa tällaisen näkemyksen johtavan siihen, että **n*-sijan alkuperäinen tehtävä olisi ollut puhtaasti kielipiillinen, vailla mitään semanttisia komponentteja. Tämä geniivin ja instruktiivin puhtaasti syntaktinen ero olisi muistuttanut esimerkiksi nyky-suomen geniivin ja ns. geniivi-akkusatiivin välistä eroa, joka perustuu pelkästään sijojen syntaktisiin funktioihin. Kangasmaa-Minn (1966, 40) katsookin, että formaalisesti geniivi ja instruktiivi oikeastaan eriytyivät vasta itämerensuomalaisissa kielissä, kun näiden sijojen monikkomuodot erkanivat toisistaan (vrt. gen. *pöytien* vs. instr. *pöydin*).

Varsin toisenlainen näkemys *n*-genetiivin alkuperäisestä tehtävästä on ollut oletus sen johdintaustaisuudesta (tästä ks. Ravila 1941, 75–77). Tämän näkemyksen mukaan sija palautuisi samannäköiseen adjektiivinjohtimeen, jota nykyään tavataan esim. volgalaiskielissä. Tätäkin näkemystä on kuitenkin kritisoitu, koska geniivi on niin laajalle levinnyt sija uralilaisissa kielissä, että se on yleensä katsottu kyseistä johdinta vanhemmaksi (kritiikistä ks. esim.

Itkonen 1957a, 16; 1957b; Korhonen 1991, 167).

2.2. Latiivista datiivin kautta genetiiviksi?

Historiallisessa mielessä ehkä kunnianhimoisin ja ajassa kauimmas taaksepäin katsova hypoteesi *n*-sijan alkuperästä lienee jo mainittu Mikko Korhosen (1991, 167–168) esittämä näkemys, jonka mukaan *n*-sijan alkuperäinen tehtävä oli latiivinen. Tästä funktiosta sija olisi levinnyt ensin datiivin ja sitten genetiivin tehtäviin. Korhonen perustelee oletustaan sekä sen semanttisella luontevuudella että *n*-sijan eri funktioiden levikillä uralilaisissa kielissä. Hän huomauttaa, että latiivia käytetään nykyisissäkin suomalais-ugrilaisissa kielissä usein datiivin tehtävissä, ja yiittää esimerkkinä nykyunkarin datiiviseen genetiiviin, joka on taustaltaan latiivinen (Korhonen 1991, 167). Se, että juuri latiivi, eikä esimerkiksi lokatiivi tai separatiivi, tuli käyttöön habitiivisijana, johtuu Korhosen mukaan siitä, että tulosija oli uralilaisessa kantakielessä tunnusmerkitön kategoria, kun taas ero- ja olosija olivat tunnusmerkkisiä (ks. Korhonen 1975, 112). Korhonen katsoo tulosijojen tunnusmerkittömyyttä puoltavan esimerkiksi sen seikan, että tulosijat esiintyvät usein suuntaoppositio ulkopuolisissa konstruktioissa, sellaisissa kuin *unohtaa /jättää jokin johonkin*. Tämä piirre erottaa uralilaisia kieliä esim. indoeurooppalaisista.

Vanhan *n*-sijan genetiivitehtävän synnyn sen oletetusta latiivis-datiivisesta käytöstä Korhonen selittää seuraavasti:

It is possible that the dative (or the lative in the dative function) started to be used also as an adnominal case in the possessive function, if the possessivity was emphasized, or if the reference of the possessive attribute was animate, human, definite or pronominal. Otherwise the case of the possessive attribute was the nominative. (Korhonen 1991, 167.)

Tämän näkemyksen mukaan *n*-sijan adnominaalinen käyttö olisi syntynyt ensin sellaisissa rakenteissa, joissa omistuksen merkitys esiintyy prototyypisimmillään. Syntaktisesti alkujaan adverbaalinen elementti olisi tällöin alettu käsitellä adnominaaliseksi määritteeksi.

2.3. *n*-sijan asema omistusrakenteissa

Korhosen (1991) näkemystä vasten voidaan nyt pohtia suomalais-ugrialaisten kielten omistusrakenteiden taustaa. Näissä rakenteissa esiintyy varsin yleisesti omistajaa ilmaisemassa **n*-sija, jonka funktio saattaa nykykielissäkin olla joko genetiivin tai datiivin kaltainen, ts. adverbaalinen tai adnominaalinen. Tyypittelyn suomalais-ugrialaisten kielten omistusrakenteista on esittänyt Kangasmaa-Minn (1993, 46), joka erottaa toisistaan *välilliset* ja *välittömät* omis-

tuskonstruktiot. Välittömiä ovat sellaiset, joissa genetiivimuotoinen omistajaa ilmaiseva elementti on pääsanansa vieressä genetiiviattribuuttina (*miehen talo*), välillisiä taas sellaiset rakenteet, joissa jokin verbi toimii välittäjänä omistajan ja omistettavan välillä. Välillistä tyyppiä edustaa siten esimerkiksi suomen kielen omistusrakenne *Miehellä on talo*.

Syntaktisessa mielessä Kangasmaa-Minn katsoo välillisen omistusrakenteen välittömään nähden primaariseksi, koska se edustaa rakenteellista peruslausetta. Hän toteaa, että systeemi on johdonmukaisin ja erikoistunein itämerensuomessa: siellä ovat lokaalistryypinen *habeo*-konstruktio ja adnominaalinen *n*-genetiivi erillään. Saamessa taas on kehittynyt suomen sisäpaikallissijoja vastaavista sijoista välillisen omistuksen järjestelmä, mutta attribuutissa possessiota ilmaistaan saamessakin genetiivillä. Läpinäkyvin tilanne on Kangasmaa-Minnin mukaan mordvassa ja marissa. Niissä *n*-genetiivillä on sekä välillisiä että välittömiä käyttöjä, jotka joskus sulautuvat yhteen (ks. myös Kangasmaa-Minn 1966, 46). Permiläiskielissä taas omistussuhde rakentuu erityisten *l*-sijojen varaan, joiden historiallinen suhde itämerensuomalaisiin *l*-sijoihin on epäselvä. Permiläiskielten *l*-sijoja ei yleensä ole suoraan kytketty itämerensuomalaisiin *l*-sijoihin vaikka näiden taustalla katsotaan olevan samat elementit (ks. Rédei 1988, 383). Obinugrilaisissa kielissä taas on uralilaisittain poikkeuksellinen, erityisen *habeo*-verbin ympärille rakentunut omistusrakenne. Unkarissa sitä vastoin alkuaan tulosijainen datiivi ilmaisee omistusta omistusrakenteessa; Kangasmaa-Minnin (1993, 52) mukaan unkarin datiivia voi funktionaaliselta kannalta hyvin nimittää genetiiviksikin.

Yllä esitetyn perusteella Kangasmaa-Minn (1993, 53) katsoo, että suomalais-ugrilaiset kielet voidaan jakaa neljään päätyyppiin omistussuhteiden ilmaisemisen puolesta: yhteen tyyppiin kuuluvat itämerensuomalaiset kielet ja saame, joissa välillinen ja välitön omistusrakenne ovat eriytyneet, toiseen mordva ja mari, joissa välillinen ja välitön omistusrakenne käyttävät samoja sijoja ja lankeavat joskus yhteen, kolmanteen permiläiskielet ja unkari, ja neljänteen obinugrilaiset kielet, joissa esiintyy verbiin perustuva *habeo*-rakenne. Yhteistä näille omistusrakenteille on, että niissä (obinugrilaisia kieliä lukuun ottamatta) omistajaa ilmaiseva sana on taivutettu obliikvisijassa ja omistettavaa ilmaistaan joko nominatiivilla sellaisenaan tai possessiivisuffiksien kanssa. Useat omistuksen ilmaisussa käytettävät sijat palautuvat uralilaiseen *n*-sijaan.

Vanhan *n*-sijan historiallisen kehityksen kannalta ovat erityisen kiinnostavia sellaiset kielet ja omistusrakenteet, joissa välitöntä ja välillistä omistusta ilmaistaan samalla (tai ainakin samannäköisellä) sijalla ja joissa näitä rakenteita ei aina voida erottaa toisistaan. Näin käy silloin, kun omistusrakenne on nominaalilauseen kaltainen, ts. siinä ei ole verbiä. Itkosen (1966, 310) mukaan tämäntyyppisiä rakenteita esiintyy esimerkiksi etelälapissa, jossa omistusrakennetyyppi *muw mana* voidaan käsittää joko genetiiviattribuutin varaan

rakentuvaksi konstruktiksi ('minun lapseni') tai omistusrakenteeksi ('minulla on lapsi'). Samanlainen on Itkosen mukaan mordvan tyyppi *soñ kolma avanzõn* 'hänen kolme vaimoaa' tai 'hänellä on kolme vaimoa'.

Jos Korhosen (1991, 167–168) tavoin katsotaan, että omistusrakenteissa esiintyvä genetiivi olisi kehittynyt datiiiviseen käyttöön levinneestä lativista, voidaan olettaa, että raja adverbaalisen ja adnominaalisen omistusrakenteen välillä ei olisi alkujaankaan ollut jyrkkä vaan sama sija on saattanut esiintyä molemmissa käytöissä. Kangasmaa-Minn (1972, 34–35) on katsonut, että leikkisuhteiden perusteella adverbaalinen genetiivi on oletettavasti adnominaalista alkuperäisempi; hänen mukaansa adverbaalisessa käytössään genetiivi lisäksi sekoittui helposti vanhaan *n*-latiiviin. Tällöin *n*-sijan erilaiset funktiot olisivat muodostaneet jatkumon, johon saattoi kuulua sekä adnominaalisia että adverbaalisia funktioita ja molemmista enemmän ja vähemmän prototyyppejä tapauksia. Systemi saattoi siis toimia hiukan samaan tapaan kuin eräät nykysuomen paikallissijaiset elementit, jotka voidaan tulkita vaihtoehtoisesti joko adverbiaaleiksi tai paikallissija-attribuuteiksi; ks. lauseita 9 ja 10 (tällaisiin rakenteisiin liittyviä syntaktisen analyysin ongelmia käsittelee Yli-Vakkuri 1970, jonka aineistosta lause 9 on peräisin).

- 9) Pullaviipaleet lautasella olivat pelottavan suuria.
- 10) Hiiri järsi pullaviipaleita lautasella.

Lauseessa 9 *pullaviipaleet lautasella* on jo lauseasemansa vuoksi tulkittava lausekkeeksi, johon sisältyy paikallissijamuotoinen attribuutti. Lauseelle 10 voidaan esittää samanlainen tulkinta, mutta toisaalta voidaan katsoa, että siinä *lautasella* on adverbiaali, joka määrittää koko tapahtuman 'Hiiri järsi pullaviipaleita' näyttämön.

Historiallisessa mielessä uralilaisen tai suomalais-ugrilaisen kantakielen omistusrakenteen verbaalisuus tai nominaalisuus on Itkosen (1966, 311) mukaan avoin kysymys. Jos oletetaan, että mordvan tapainen kopulaton systemi (*Hän+GEN kolme poikaa(nsa)*), jossa omistajaan ja omistettavaan viittaavat elementit ovat vierekkäin, olisi alkuperäinen, olisi todennäköistä, ettei omistusrakenteessa genetiiviattribuutillisen ja lativis-datiivisen rakenteen käyttö olisi alkujaankaan ollut formaalisesti erillistä. Kopulaton rakenne olisi ensin merkinnyt samaa kuin nykysuomen lause *Miehellä on kolme poikaa*, sittemmin se olisi kangistunut genetiiviattribuutin sisältäväksi nominaalilausekkeeksi (*Miehen kolme poikaa*).

Toisaalta on mahdollista, että alkuperäinen omistusrakenne on sittenkin ollut tyypiltään verbaalinen, sellainen kuin nykysuomen *Miehen tulee nälkä*. Jos näin on, näyttää ensi katsomalta siltä, että *n*-sijan datiiivinen ja genetiivinen funktio eivät olisi voineet elää rinnakkain, koska verbi näyttäisi erottavan toisistaan omistajaa ja omistettavaa ilmaisevat sanat. Niinpä esimerkiksi sellaisten rakenteiden kuin 11 ja 12 on katsottu edustavan historiallisestikin eri-

laista syntaktista rakennetta ja täyttävän erilaisen funktion (Kangasmaa-Minn 1966, 47):

- 11) Poikien vaatteet tahriintuivat.
- 12) Poikien tahriintuivat vaatteet.

Lauseessa 11 on selvästi kyse geetiiviattribuutillisesta rakenteesta, lauseessa 12 taas ns. adverbaalisen geetiivin varaan rakentuneesta omistusrakenteesta.

Toinen näkökulma ongelmaan saadaan, jos otetaan lähtökohdaksi suomalais-ugrialaisten kielten sanajärjestys, jonka katsotaan alun perin olleen tyyppiä SOV. SOV-järjestyksen alkuperäisyyttä voidaan perustella sillä, että se on yhä edelleen useimmissa kielikunnan kielissä vallitseva sanajärjestys (Korhonen 1980, 98). Lisäksi muutos SOV > SVO on kielitypologisesti erittäin yleinen, mutta päinvastaista muutosta ei juuri esiinny (ks. Korhonen 1993, 75; myös esim. Hyman 1975, 116; Givón 1979, 275–276; Comrie 1981, 206–208). Korhonen (1993, 75) katsoo, että vielä itämerensuomalaisten kielten esiasteella SOV oli vallitseva järjestys ja että muutos SOV > SVO on oikeastaan edelleenkin käynnissä itämerensuomalaisissa kielissä, esimerkiksi nominaalilausekkeen sisäisessä sanajärjestyksessä.

Jos sanajärjestys oli historiallisesti verbioppuinen myös omistusta ilmaisevissa lauseissa, olisivat verbaalityypisissä omistusrakenteissa esiintyvät *n*-sijassa oleva habitiiadverbiaali ja omistettuun viittaava nominatiivimuotoinen elementti joutuneet pakostakin esiintymään vieretysten. Omistusta ilmaiseva alkuperäinen lausetyyppi olisikin siis ollut sanajärjestykseltään *Isä+n nälkä tuli*, ja tällöin lauseiden 11 ja 12 edustamien rakenteiden välillä ei olisi ollut sanajärjestyseroa; molemmat olisivat olleet muodoltaan tyyppiä *Poikien vaatteet tahriintuivat*, jossa muoto *poikien* olisi ollut tulkittavissa joko geetiiviattribuutiksi tai datiiadverbiaaliksi, aivan samoin kuin yllä puheena olleissa nominaalisissa omistusrakenteissa. Jos oletus kantakielen sanajärjestyksen verbioppuisuudesta ulotetaan myös omistusrakenteeseen, on siis katsottava, että välitön ja välillinen omistusrakenne menivät sekaisin riippumatta siitä, oliko välillinen omistusrakenne verbaalinen vai nominaalinen.

2.4. Instruktiivin *n*-päänteen kehitys

Edellä esitetyn *n*-sijan datii-geetiivisen kehitysketjun suhde sijan instruktiiviseen käyttöön on vielä selvittämättä. Jos katsotaan Korhosen (1991, 167–168) tavoin, että *n*-sijalla latiiivimerkitys on historiallisesti edeltänyt datiiivista ja siitä syntyneitä geetiivistä käyttöä, on oletettava myös instrumentaalisen merkityksen syntyneen jossain vaiheessa tätä kehitystä, todennäköisimmin suoraan alkuperäisestä lokaalisesta merkityksestä. Tulossijan käyttö instrumen-

taalisessa tehtävässä on nykyisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä harvinaisen muttei täysin tuntematon ilmiö, vaikka yleisimmin välineen ilmaisijaksi onkin kehittynyt olosija. Esimerkiksi marissa tulosija on kuitenkin saanut välineen ilmaisijan tehtävän sellaisissa tapauksissa, joissa ilmaistaan esim. kuljetusvälinettä (ks. Alhoniemi 1969). Mikäli tulosija lisäksi edusti kantakielessä tunnusmerkitöntä paikallissijakategoriaa, kuten Korhonen (1975, 112) katsoo, olisi nimenomaan sen käytön laajentaminen uusiin semanttisiin tehtäviin ymmärrettävää. Toinen vanhan tulosijan ekspansiivisuuteen viittaava ilmiöhän on se, että Korhosen (1991, 167–168) oletuksen mukaan juuri tulosija eli *n*-latiivi levisi myös habittiiviseen tehtävään; nykyisissä suomalais-ugrilaisissa kielissä yleisintä lienee koko suuntasijasjarjan tai olosijan leviäminen tähänkin funktioon. On siis mahdollista, että kantakielessä esiintyi erityisesti tulosijan ekspansiivista käyttöä, mutta nykyisissä kielissä olosijat pyrkivät useammin laajentamaan tehtäväkenttäänsä.

Instruktiivin historian tarkastelun ongelmana on sijan epäproduktiivisuus. Esimerkiksi perustehtävässään eli välineen ilmaisijana *n*-instruktiivi ei esiinny ensisijaisena missään nykyisessä suomalais-ugrilaisessa kielessä. Koska instruktiivin tai pikemminkin siihen palautuvien jäänteiden levikki kuitenkin on laaja ja instruktiivinen *n* esiintyy itämerensuomesta mahdollisesti permiläiskieliin saakka (vrt. Rédei 1988, 382), lienee instruktiivista tehtävää pidettävä *n*-sijan vanhana käyttönä. Instruktiivin kato produktiivisten sijojen joukosta lähes kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä jää kuitenkin arvoitukseksi.

3. Itämerensuomen adessiivi

Itämerensuomen adessiivin oletetaan yleisesti syntyneen vasta kantasuomessa; sille ei tavata varmoja vastineita etäsukukielissä. Marissa ja permiläiskielissä tosin esiintyy sijapäätteitä, joissa on samannäköinen *l*-elementti kuin itämerensuomen ulkopaikallissijoissa. Vaikka päätteiden ainekset ilmeisesti ovatkin etymologisesti sukua, ei päätteiden sellaisenaan yleensä oleteta palautuvan suomalais-permiläiseen kantakieleen, vaan *l*-sijojen katsotaan kehittyneen erikseen toisaalta permiläisellä taholla ja toisaalta itämerensuomessa (ks. esim. Rédei 1988, 383; Bartens 1993, 23 katsoo permiläiskielten *l*-sijojen palautuvan permiläiseen kantakieleen). Kaikkien *l*-sijojen lokaalimerkityksinen alkuperä ei sekään liene varma; esim. Pajusalun (1957) mukaan marin ja permiläiskielten *l*-sijat saattoivat olla alkuaankin datiivis-possessiivisia, kun taas itämerensuomalaiset *l*-sijat lienevät alkuaan olleet puhtaasti lokaalisia. Bartens (1993, 23) katsoo, että *l*-kaasukset ovat kantapermissä muodostaneet +elollinen-substantiivien deklinaatiosta tärkeän osan ja että niitä on käytetty tälle substantiiviryhmälle keskeisten funktioiden merkintään.

Nykysuomessa adessiivin pääfunktioita ovat paikan, ajan, omistuksen ja välineen ilmaiseminen. Näihin perusfunktioihin kytkeytyy muita tehtäviä, joissa on kyse perusfunktioiden metaforisesta edustumasta; esimerkiksi tavan adessiivi voidaan käsittää välineen tai keinon adessiivin semanttiseksi laajentumaksi. Historiallisessa mielessä adessiivin tehtävistä ensisijainen on ilmeisesti ollut paikan ilmaiseminen; nykysuomen adessiivin *lla*-pääteenhän oletetaan historiallisesti palautuvan *la*-lokaalijohtimen ja vanhan *na*-lokatiivin pääteen yhdistelmään. Kehitys lienee siis ollut sellainen, että kombinaatio **[N+la]+na*, jossa lokatiivin päätte liittyi *-la*-johtimen sisältävään nominiin, alettiin tajuta niin, että *l*-aines oli osa päätettä, siis **N+[la+na]*. Inessiivin analogian mukaisesti päätte kehittyi sitten muotoon **-lna* ja siitä edelleen assimilaation kautta nykyiseen asuunsa *-lla*. Muiden ulkopaikallissijojen synnyn oletetaan edenneen samalla tavoin: ablatiivi muodostui *-l*-aineksesta ja vanhasta **-ta*-separatiivista ja kehittyi asuun *-lta*, ja allatiivissa *-l*-ainekseen yhdistyi latiivinen *-n*, josta yhdistelmästä saatiin **-len*. Tämä **-len* kehittyi edelleen adessiivin analogian avulla muotoon *-lle*. (Hakulinen 1979, 104.) Sijapäätteen etymologian perusteella adessiivin, kuten muidenkin ulkopaikallissijojen, alkuperäinen funktio näyttäisi siis olleen selvästi lokaalinen, ja muiden päätehtävien, omistuksen ja välineen ilmaisun, olisi oletettava kehittyneen myöhemmin lokaalisen käytön rinnalle.

3.1. Adessiivin kehittyminen habitiiviseen funktioon

Todennäköistä on, että adessiivin ei-spatiaalisista perusfunktioista ensimmäisenä kehittyi omistuksen ilmaisu ja välineen funktio kehittyi vasta myöhemmin. Kielitypologisesti nimittäin paikallissijan kehittyminen habitiiviseksi on yleistä, ja myös semanttisesti se on helposti selitettävissä, sillä omistaminen voidaan metaforisesti käsittää lokaaliseksi suhteeksi, kuten esimerkiksi Heine et al. (1991, 149–150) korostavat. Se, millaiseen relaatioon esimerkiksi omistus redusoidaan, voi kuitenkin vaihdella kielittäin. Esimerkiksi Heine et al. (1991, 36) esittävät seuraavan ryhmittelyn perusmerkitykseltään konkreettista propositioista, joiden avulla maailman kielissä ilmaistaan myös abstraktimpia suhteita:

- 1) X on Y:ssä (lokationaalinen propositio),
- 2) X liikkuu Y:hyn / Y:stä (liikepropositio),
- 3) X tekee Y:tä (toimintapropositio),
- 4) X on osa Y:tä (kokonaisuus-osa-propositio),
- 5) X on Y(:n kaltainen) (ekvaatiopropositio),
- 6) X on Y:n kanssa (komitatiivinen propositio).

Koska esimerkiksi omistus ei suoraan fyysisesti palaudu mihinkään näistä propositioista, voidaan se Heinen et al. (1991, 36–37) mukaan eri kielissä

esittää eri propositioniin palautettavilla rakenteilla. Niinpä eräissä kielissä omistus esitetään proposition *X on Y:ssä* avulla eli lokaalisena suhteena, toisissa taas propositionilla *X tekee Y:tä* eli toiminnallisena, ikään kuin transitiivisena suhteena.²

Niissä kielissä, joissa omistus ilmaistaan lokaalisena suhteena, merkityksenkehitys on Heinen et al. mukaan edennyt suunnilleen seuraavasti:

- (A) lokaalinen perusmerkitys: entiteetti X on entiteetti Y:n läheisyydessä/luona > (B) habitiiivinen merkitys: entiteetti X kuuluu entiteetti Y:lle eli on Y:n omistuksessa.

Transitiivisella rakenteella omistusta ilmaisevassa kielessä taas käsitteellistys on voinut edetä esim. seuraavasti:

- (A) perusmerkitys: entiteetti Y ottaa entiteetti X:n tai tarttuu X:ään > (B) habitiiivinen merkitys: entiteetti Y omistaa entiteetti X:n.

Suomalais-ugrilaisissa kielissä lokaalinen omistusrakenne on tunnetusti ollut hyvin produktiivinen, ja esimerkiksi itämerensuomen ulkopaikallissijoihin perustuva omistusrakenne noudattaa lokaalista analogiaa niin uskollisesti, että se esittää omistuksen suuntaisesti tilana, jossa voidaan olla, johon voidaan siirtyä tai josta voidaan poistua; itse asiassa ulkopaikallissijojen tulkinta joko lokaalisiksi tai habitiiiviksiksi riippuu täysin sen nominin semanttisista ominaisuuksista, joihin sijapäätte on liitetty (ks. tarkemmin Alhoniemi 1972, 12; 1979, 93).

Adessiivin tai muiden ulkopaikallissijojen habitiiivisen merkityksen kehittymisajankohtaa suhteessa sijojen alkuperäiseen paikanilmauksen merkitykseen ei voitane tarkasti määrittää. Todennäköistä on, että nämä funktiot ovat eriytyneet toisistaan asteittain siten, että habitiiivinen merkitys on ensin ilmestynyt sivumerkitykseksi tapauksiin, joissa paikanilmauksena on käytetty elolliseen olioon viittaavaa nominia, esim. *isällä* 'isän luona' > 'isän omistuksessa'. Anttila ja Uotila (1984, 127) esittävätkin, että tällainen lokatiivis-habitiiivinen merkitys on voinut olla mukana jo adessiivin varhaisimmassa kehitysvaiheessa.

Vaikka adessiivilla oletettaisiinkin olleen habitiiivinen funktio jo alkuaajoistaan lähtien, sen leviäminen varsinaiseen omistusrakenteeseen eli tyyppiin *X:llä on Y* on ilmeisesti katsottava myöhemmäksi, koska rakenteellisesti samantyyppinen omistusrakenne oli olemassa jo ennen adessiivin syntyä. Tässä alkuperäisemmässä omistusrakenteessahan adverbiaalinen sijapäätteenä oli vanha *-n (ks. lukua 2.3; tarkemmin Itkonen 1966, 319). Ulkopaikallissijojen varaan rakentuva uusi omistusrakenne on sittemmin syrjäyttänyt vanhan n-

² Korostettakoon, että Heine et al. (1991) eivät katso tästä seuraavan, että eri kielten puhujat käsittäisivät omistuksen erilaisena relaationa: metafora, joka on kielen varhaisessa historiassa otettu käyttöön, on aikoja sitten kielipollistunut ja menettänyt alkuperäisen konkreettisen merkityksensä.

sijaisen omistusrakenteen siinä määrin, että tämä ei enää nykysuomessa ole produktiivinen vaan ilmaisee lähinnä sisäisiä psyykkisiä tai fyysisiä tiloja (ks. lauseita 13–15); ainakaan suomen yleiskielessä *n*-sijainen rakenne ei siis ilmaise täysin produktiivisesti omistamista (ks. lauseita 16–17):

- 13) Pojan on nälkä.
- 14) Elmerin on kuuma.
- 15) Eeron on sääli Aatua.
- 16) ? Eeron on iso maha. (merkitys: 'Eerolla on iso maha')
- 17) ? Jussin on talo / auto / koira.

Miksi sitten adessiivi – tai oikeammin kokonainen ulkopaikallissijojen sarja – syrjäytti alkuperäisen *n*-sijan omistusrakenteesta? Mahdollinen selitys saadaan tarkastelemalla omistusrakenteen järjestelmää kokonaisuutena, ottaen huomioon myös sellaiset lauseet, jotka ilmaisevat muutosta omistussuhteissa. Alun perinhän myös näissä esiintyvä adverbiaali ilmeisesti oli (ja on osin yhä) *n*-sijassa, kuten lauseissa 18 ja 19:

- 18) Pojan tuli nälkä.
- 19) Pojan kuoli isä.

Samannäköinen päätte siis esiintyi staattisissa, latiivisissa ja separatiivisissa omistusrakenteissa (Kangasmaa-Minn 1966, 42–44). Vanhan systeemin ainoa keino osoittaa suuntaisuutta oli näin ollen verbisemantiikka. Ellei suuntaisuus käynyt ilmi verbistä, sitä ei pystytty habitiiviadverbiaalain sijamuodon avulla ilmaisemaan:

Genetiivin korvautuminen [nykysuomen vastaavalla] olo-, ero- tai tulosijamuodolla riippuu siis yksinomaan verbistä, joka saa tietyissä paikallissijassa olevan nominin sidonnaiseksi määritteekseen. [– –] Jos predikaattina oleva verbi voi saada vaihtoehtoisesti eri paikallissijoissa olevia määritteitä, adverbaalinen genetiivi on tekemisen suunnan ilmaisijana täysin neutraali. (Kangasmaa-Minn 1966, 43).

Koska vanha omistusrakennesysteemi siis oli osittain kyvytön ilmaisemaan suuntaa, on mahdollista, että uudet ulkopaikallissijat otettiin habitiiviseen käyttöön juuri tehokkaan suuntaoppositiosysteeminsä ansiosta. Niillähän kyetään ilmaisemaan esimerkiksi sellaisia verbistä ilmi käymättömiä suuntasuhteita kuin lauseissa 20–22, jotka vanhan *n*-sijaan perustuvan omistusrakenteen systeemissä ilmeisesti jouduttaisiin ilmaisemaan yhdellä ja samalla rakenteella (lause 23):

- 20) Isällä on kirje.
- 21) Isältä on kirje.
- 22) Isälle on kirje.
- 23) Isän on kirje.

Epäselvää kuitenkin on, voisiko esimerkin 23 tapainen konstruktio milloinkaan merkitä samaa kuin erosijainen lause 21; vanhan *n*-sijan datiivinen pe-

rusmerkitys tuntuisi tekevän tällaisen tulkinnan mahdottomaksi. Asia voidaan nähdä niin, että vanhan tulosijan varaan rakentuva omistusrakennesysteemi ei olisi pystynyt lainkaan ilmaisemaan lauseen 21 tyyppistä suhdetta.

Pyrkimykselle säilyttää suuntaisuuden ilmaisemisen mahdollisuus habitiivisessa kentässä on löydettävissä analogioita muistakin suomalais-ugrilaisista kielistä. Niinpä esimerkiksi mordvassa ja marissa (tästä ks. Alhoniemi 1985, 49–52; Bereczki 1988, 322–323, 342) vanha genetiivi on joutunut ainakin jonkinasteiseen suuntaoppositioon uusien latiivisijojen kanssa, joilla ilmaistaan omistukseen tuloa. Jos katsotaan vanhan *n*-sijan alkuperäisen merkityksen olleen latiivinen, on volgalaiskielten systeeminmuutos osoitus *n*-sijan kielioipillistumisen myötä tapahtuneesta suuntamerkityksen katoamisesta: vanha latiiivitaustainen genetiivi olisi jäänyt olosijan funktioon mutta se olisi ainakin osin syrjäytetty siitä habitiivisen tulosijan funktiostaan, jota olisi pidettävä alkuperäisenä.

3.2. Instrumentaalisen adessiivin synty

Adessiivin kehitys instrumentaaliseen funktioon on historiallisesti arvoituksellisempi ja ehkä myös semanttisesti epäodotuksenmukaisempi kuin sen suhteellisen selkeästi perusteltava kehitys possessiiviseen funktioonsa. Typologisesti lokatiivimerkityksisen sijan kehittyminen välineen ilmaisijaksi ei liene kovin tyypillistä, joskin erityisesti suomalais-ugrilaisissa kielissä tämä tendenssi on yleinen. Heinen et al. (1991, 257) terminologiaa mukaillen voidaan sanoa, että instrumentaalisisessa tehtävässään paikallissija astuu lokatiiviseen, näyttämöä ilmaisevan kentän ulkopuolelle antroposentriseen kenttään ilmaisemaan tapahtuman osanottajaa eli entiteettiä, joka on lauseessa ilmaistussa toiminnassa keskeisessä asemassa. Lokatiivis-habitiivisen sijan kehittyminen instrumentaaliseksi sisältää siis selvän semanttisen muutoksen yhdestä systeemistä toiseen (vrt. myös Croft 1991, luku 5). Typologisesti tyypillisin metaforinen siirtymä, joka johtaa instrumentaaliin, onkin komitatiivisen ”seuralaisen” merkityksen kehitys ”välineen” merkitykseen (ks. Lakoff–Johnson 1980, 134–136). Tämä kehitys lienee uralilaisista kielistä vahvin virossa, jossa juuri komitatiivia käytetään ensisijaisena välineen ilmaisijana.

3.2.1. Instrumentaalisen adessiivin asema paikallissijasysteemissä

Adessiivin instrumentaalifunktion erillisyyttä sijan alkuperäisempiin lokatiiviseen ja habitiiviseen funktioon nähden kuvaa sekin, että välinettä ilmaisemaan siirtyessään sija on samalla eräässä mielessä irtautunut varsinaisesta paikallissijojen kokonaissysteemistä. Sentytyppinen suuntaoppositio muiden

ulkopaikallissijojen kanssa, joka on mukana adessiivin lokaalisessa merkityksessä ja myös siihen semanttisesti kytkeytyvissä temporaalisessa ja habitiivisessa merkityksessä, ei enää ole mukana välineen ilmaisijana toimivalla adessiivilla. Ainoastaan lokatiivinen ja habitiivinen adessiivi osallistuvat suuntaoppositioon (esimerkkeinä habitiivisen adessiivin suuntaoppositiosta ks. lauseita 20–22; lokatiivisesta adessiivista esimerkkinä on lause 24).

24) Eero löntystelee kadulla / kadulta / kadulle.

Instrumentaalinen adessiivi ei ole oppositiossa mukana, mikä johtunee siitä, että prototyypistä välinettä ei käsitetä tilaksi, josta voitaisiin lähteä tai johon voitaisiin siirtyä. Tästä syystä lauseen 25 adessiivimuotoiselle elementille ei voida esittää ablatiivisia tai allatiivisia, suuntaoppositiion mukaisia vastineita.

25) Kalle löi naulaa vasaralla (? vasaralta / ? vasaralle).

Tämän perusteella voidaan katsoa, että instrumentaalinen adessiivi on siirtynyt varsinaisen suuntasysteemin ulkopuolelle. Erityisen selvästi tämä näkyy suomen ns. kolmannen infinitiivin systeemistä, jossa paikallissijaisina muotoina esiintyvät inessiivi, elatiivi, illatiivi ja adessiivi (ja niiden lisäksi ei-lokaaliset abessiivi ja instruktiivi) mutteivät ablatiivi ja allatiivi. Kun muistetaan, että 3. infinitiivin adessiivilla on nimenomaan instrumentaalinen funktio – sehän ilmaisee ”tapaa, keinoa tai välinettä” – on ablatiivin ja allatiivin puuttuminen ymmärrettävää: niillä ei olisi asemaa tässä systeemissä. Huomionarvoista on myös se, että virossa, jossa adessiivia ei käytetä produktiivisena välineen ilmaisijana, ei ole suomen 3. infinitiivin adessiivia vastaavaa muotoa, vaikka siellä on vastineet kaikille suomen 3. infinitiivin sisäpaikallissijaisille muodoille.

3.2.2. Tuliko välineen adessiivi vanhan instruktiivin tilalle?

Valloittaessaan instrumentaalisen tehtävän adessiivi on siis samalla astunut uuteen semanttisten oppositioiden kenttään. Vaikka harppaus lokaalisuuden ilmaisijasta välineen ilmaisijaksi näyttää semanttisesti suurelta, eteneminen on luontevasti selitettävissä jatkumolla lokaalisesta lokaalis-instrumentaalisen funktion kautta instrumentaaliseen funktioon. Juuri tällainen semanttinen kehitys lienee useimpien suomalais-ugrialaisten instrumentaalisten lokatiivien taustalla.

Mahdollista on, että itämerensuomalaisen adessiivin kehityksessä välineen ilmaisijaksi on ollut tukena myös formaalinen systeeminmuutos. Puhtaasti morfosyntaktisessa mielessä adessiivin välinefunktion kehittyminen on voinut saada tukea siitä muutoksesta, jossa adessiivi korvasi vanhan *n*-sijan omis-

tsurakenteessa. Muistettakoon, että vanhalla *n*-sijalla oli genetiivisen ja latiiivisen tehtävänsä lisäksi myös instrumentaalinen funktio, josta periytyy mm. nykysuomen instruktiivi (ks. Ravila 1941, 77–80; Itkonen 1966, 267, Korhonen 1991, 167). Jäänteitä **n*-instruktiivista esiintyy itämerensuomesta oletettavasti permiläiskieliin saakka; tosin produktiivisia sijamuotoja näistä ovat vain suomen monikon instruktiivi ja historialtaan epäselvä permiläiskielten instrumentaali, joka saattaa palautua joko vanhaan *n*-sijaan tai vanhaan *na*-lokatiiviin (ks. Rédei 1988, 382).

Se, että vanha *n*-elementti pyrittiin syrjäyttämään muilla ilmaisukeinoilla useista tehtävistään, on ymmärrettävää, sillä *n*-elementin funktioiden määrä on ollut huomattava. Kaikkien sijapäätefunktioidensa lisäksi elementillä oli runsaasti käyttöä myös sijataivutuksen ulkopuolella: se toimi duaalin merkittäjänä verbintaiivutuksessa, nomininjohtimena ja omistetun monikollisuuden ilmaisijana possessiivisuffiksijärjestelmässä (Kangasmaa-Minn 1973, 40–41). Tämän perusteella voidaan katsoa, että kielessä vallitsevan yleisen periaatteen mukainen pyrkimys muodon ja merkityksen yksiyksisyyteen (ks. esim. Anttila 1989, 143–146), jonka mukaan yhdellä muodolla ei tulisi olla kovin monta eri funktiota, saattoi osaltaan aiheuttaa tendenssin korvata vanha *n*-elementti muilla ilmauksilla. Kun adessiivi oli jo korvannut *n*-sijan omistusrakenteessa omistajaa ilmaisemassa, sen leviämislle myös toiseen *n*-sijan vanhaan tehtävään, välineen ilmaisijaksi, oli siis olemassa morfosyntaktinenkin perusta.

Viimeinen, ratkaiseva sysäys adessiivin käytön laajentumiselle välineen ilmaisijaksi saattoi olla kantasuomessa tapahtunut ääntenmuutos, jossa lauseenloppuinen *-*m* muuttui -*n*:ksi ja täten myös akkusatiivin aikaisempi päätte *-*m* tuli identtiseksi instruktiivin, genetiivin ja latiiivin -*n*-päätteen kanssa. Tämän muutoksen vaikutuksesta objekti ja instruktiivimuotoinen välineen adverbiaali olisivat muuttuneet muodoltaan identtisiksi, eikä niitä enää olisi voinut erottaa toisistaan (Leskinen 1991, 28–29). Lauseen 26 esittämä rakenne olisi muuttunut lauseen 27 esittämäksi (esimerkit ovat nykysuomeksi lukuun ottamatta oletettuja historiallisia sijapäätteitä):

26) Isä korjasi kirvee+**m* (AKK) vasara+**n* (INSTR).

27) Isä korjasi kirvee+**n* (AKK) vasara+**n* (INSTR).

Koska lauseessa 27 objekti ja instrumentaalinen adverbiaali ovat samannäköiset, jää epäselväksi, käyttikö isä vasaraa kirveen korjaamiseen vai päinvastoin. Tämän ongelman ratkaisu saattoi olla juuri adessiivin käyttöönotto välineen ilmaisijana, minkä jälkeen instrumenttia ja objektia ilmaistiin taas eri sijoilla. Tuloksena oli nykysuomen mukainen systeemi, jossa objekti merkitään *n*-päätteisellä genetiivi-akkusatiivilla ja instrumentaali adessiivilla (lauseet 28 ja 29).

28) Isä korjasi kirveen vasaralla.

29) Isä korjasi vasaran kirveellä.

Tällainen oletus instrumentaalisen adessiivin synnystä selittäisi myös sen, että instruktiivi saattoi säilyä välineen ilmaisijana monikossa nykysuomeen asti. Akkusatiivinhan oletetaan esiintyneen ainoastaan yksikössä, kun taas monikossa objektin sijana on ilmeisesti alkuaankin ollut nominatiivi (Hakulinen 1979, 98–99). Niinpä äänne muutos **-m > -n* ei aiheuttanut vastaavaa sekaannusta silloin, kun objekti tai instruktiivimuotoinen välineen adverbiaali tai molemmat olivat monikossa, ks. lauseita 30–32:

- 30) Isä korjasi kirveet vasaran.
- 31) Isä korjasi kirveen vasaroin.
- 32) Isä korjasi kirveet vasaroin.

Lauseessa 30 objekti on monikon nominatiivissa ja välineen adverbiaali yksikön instruktiivissa; tällöin yksikkömuotoinen elementti olisi morfologisesti tulkittavissa periaatteessa objektiksikin, mutta koska nominatiivimuotoinen *kirveet* on välttämättä objekti, kaksitulkinntaisuudelta vältytään ja NP *vasaran* käsitetään välineen ilmaukseksi. Lauseessa 31 taas esiintyy yksiköllinen objekti *kirveen*, joka sekini voisi periaatteessa olla joko akkusatiivimuotoinen objekti tai instruktiivisijainen adverbiaali, mutta koska lauseessa jälleen on selvästi (monikon) instruktiivimuotoinen NP *vasaroin*, on tulkinta se, että muoto *kirveen* on sittenkin objekti. Lauseessa 32 sekä objekti että instrumentaali ovat monikollisia, ja siinäkin adverbiaalin ja objektin erottaminen on yksiselitteistä; tällä kertaa kumpikaan ei edes morfologiselta muodoltaan ole kaksitulkinntainen.

Sekaannus instruktiivin ja akkusatiivin välillä olisi siis ilmennyt ainoastaan silloin, kun molemmat olivat yksikkömuotoisia. Koska monikossa sekaannusta ei syntynyt, on ymmärrettävää, että instruktiivi saattoi siellä säilyä. Ilmeisesti ajan kuluessa, yksikön mallin perusteella, monikonkin instruktiivi korvattiin ensisijaisena välineen ilmauksena adessiivilla.

Semanttisesti adessiivin leviäminen välineen ilmaisijaksi lienee saanut alkunsa sellaisista tapauksista, joissa adessiivimuotoisen nominin voitiin käsitellä toimivan joko paikan tai välineen ilmauksena. Tämä periaate näyttää olevan yleinen myös muista sukukielistä todetuissa kehityksissä, joissa lokatiivinen sija on omaksunut instrumentaalisen merkityksen. Tällainen kaksitulkinntaisuushan esiintyy nykysuomessakin, esim. sellaisissa lauseissa kuin 33 ja 34:

- 33) Mies etsi pojua laivalla.
- 34) Eero uhkaili Jussia isolla kivellä.

Lause 33 saattaa merkitä, että mies käytti laivaa etsiäkseen pojua, joka oli meressä (välinetulkinta), tai että hän etsi pojua, jonka tiesi olevan laivalla (lokaatiotulkinta), ja lauseessa 34 iso kivi saattoi olla uhkailun tapahtumapaikka tai väline.

Alkujaan adessiivin instrumentaalinen käyttö lienee kuitenkin syntynyt nimenomaan yksiselitteisistä tapauksista, joiden primaarinen merkitystulkinta vain on muuttunut. Näin ollen sellainen lause kuin 35 on voinut merkitä suunnilleen samaa kuin lause 36 mutta on myöhemmin saanut instrumentaalisen merkityksen ja muuttunut samanmerkityksiseksi lauseen 37 kanssa:

- 35) Mies tuli hevosella.
- 36) Mies tuli hevosen selässä.
- 37) Mies tuli hevosta kulkuvälineenä käyttäen.

Tällainen oletus välinettä ilmaisevan adessiivin kehitysvaiheista vastaa hyvin myös Heinen et al. (1991, 71–72) kuvausta siitä, miten semanttinen muutos kielisysteemissä yleensä tapahtuu:

Vaihe 1): perusmerkityksensä A lisäksi kielellinen elementti E omaksuu lisämerkityksen B, joka ilmenee silloin, kun se esiintyy erityisessä kontekstissa C; tämä voi johtaa kaksitulkintaisuuteen, koska konteksti C saattaa implikoida sekä merkitystä A että merkitystä B;

Vaihe 2): merkityksen B olemassaolo mahdollistaa nyt elementin E käytön myös sellaisissa konteksteissa, jotka ovat yhteensopivia vain merkityksen B mutteivät merkityksen A kanssa;

Vaihe 3): merkitys B konventionaalistuu, ja sen voidaan katsoa muodostavan elementin E toisen perusmerkityksen, jolla on eri ominaisuudet ja käyttöehdot kuin merkityksellä A.

Adessiivin kehityksessä välineen ilmaisijaksi vaihetta 1) edustaisivat sellaiset tapaukset kuin lause 34, joissa adessiivimuotoinen adverbiaali voidaan tulkita sekä paikan että välineen ilmaukseksi. Vaiheeseen 2) kuuluisi lause 38, jossa adessiivimuotoinen elementti ilmaisisi ensisijaisesti 'menemisen' välinettä, vaikka implikoiisi samalla miehen paikan:

- 38) Mies meni veneellä saareen.

Konventionaalinen merkitys 3) puolestaan esiintyy lopullisesti kieliopillistuneissa välineen adessiiveissa, joista lokaalinen implikaatio puuttuu täysin, esim. lauseen 28 *vasaralla*.

3.3. Nykysuomen ja nykyviron adessiivi

Adessiivin kantasuomen jälkeen tapahtunut funktionaalinen erikoistuminen on kulkenut varsin erilaisia teitä eri itämerensuomalaisissa kielissä. Nykyvirossa adessiivilla ei ole varsinaista välineen ilmaisijan tehtävää vaan adessiivi esiintyy välineen ilmaisijana vain marginaalisesti, lähinnä sellaisissa tapauksissa, jotka voitaisiin käsittää myös lokaalisiksi. Produktiivinen välineen ilmaisija on virossa komitatiivisija, jonka päätte on *-ga*. Kehitys, jossa komita-

tiivi syrjäyttää adessiivin, on ilmeisesti ollut meneillään vatjassa, jossa adessiivilla on Aristen (1968) mukaan kyllä prototyypisenkin työkalun ja väli-
neen ilmaisemisen tehtävä mutta jossa välinettä yleisimmin ilmaisee komita-
tiivi. Vatjan komitatiivi on samanlainen **kanssa*-postpositiosta kehittynyt sija
kuin viron komitatiivi, ja näyttää todennäköiseltä, että viron ja vatjan kehityk-
set ovat identtiset.

Sitä vastoin habitiivisuutta ilmaiseva adessiivi on virossa huomattavasti
laajemmassa käytössä kuin suomessa (ks. Klaas 1988, 41–42; Oinas 1993,
538–541), ja sitä käytetään habitiivisuuden ilmaisemiseen sellaisissakin tapa-
uksissa, joissa suomen kielessä käytettäisiin ablatiivia, allatiivia tai jopa ge-
netiiviä. Oinas (1993, 542) toteaaakin, että habitiivinen adessiivi on ollut vi-
rossa hyvin ekspansiivinen ja syrjäyttänyt alkuperäisen allatiivin ja tunkeutu-
nut myös genetiivin funktioon, jossa sitä ei aikaisemmin käytetty. Koska vi-
ron habitiivinen adessiivi on menettämässä semanttisen suuntaoppositiionsa
ablatiiviin ja allatiiviin nähden (ks. esimerkkejä 4 ja 5), sen on katsottu olevan
abstraktistumassa yleiseksi habitiivis-datiiviseksi sijaksi (näin erityisesti Mat-
sumura 1994). Klaasin (1988, 42) ja Oinaksen (1993, 537) käsittelemät esi-
merkit 39 ja 40 taas kuvaavat hyvin kehitystä, jossa adessiivi lähestyy genetiiv-
in kaltaista tehtävää; Klaas (1988, 41–42) nimittää tällaista adessiivimuo-
toista elementtiä ”epäsuoraksi possessiiviohjelmaksi”:

- 39) Ema pesi õhtul lastel jalgu.
- 40) Mees suudles emal kätt.

Lauseissa 39 ja 40 on adessiivi lähes genetiiviattribuutin kaltaisessa tehtäväs-
sä, vaikka syntaktisesti elementti lieneekin tulkittava adverbiaaliksi. Esimer-
kiksi suomessa tällaiset rakenteet (ks. 41 ja 42) olisivat ilmeisen mahdotto-
mia:

- 41) ?? Äiti pesi illalla lapsilla jalat.
- 42) ?? Mies suuteli äidillä kättä.

Toisaalta suomessa ablatiivi saattaa joskus esiintyä tämällytyypisessä konst-
ruktiossa (ks. lauseita 43 ja 44), mutta esimerkiksi lauseen 40 korvaaminen
ablatiivillakaan ei näytä onnistuvan (ks. lauseita 45 ja 46), vaan sen suomen-
kielisenä vastineena olisi ilmeisesti pakko käyttää genetiiviattribuutin sisältä-
vää konstruktiota (47):

- 43) Illalla äiti pesi lapsilta jalat.
- 44) Lapsilta pestiin jalat.
- 45) ?? Mies suuteli äidiltä kättä.
- 46) ?? Äidiltä suudeltiin kättä.
- 47) Mies suuteli äidin kättä.

Mahdollisten lainavaikutusten ohella yksi viron habitiivisen adessiivin
käytön laajenemisen syy saattaa olla se, että äänteenmuutosten takia virosta

on **n*-sijapäätte kadonnut ja useissa taivutustyypeissä genetiivi, nominatiivi ja ns. genetiivi-akkusatiivi lankeavat yhteen. Kielisysteemin sisällä adessiivin leviämisen genetiivin funktioihin voi näin ollen katsoa olevan seurausta pyrkimyksestä ilmaista syntaktisia suhteita eksplisiittisesti myös silloin, kun ne eivät kävisi ilmi pelkästä vartalonvaihtelusta. Toisaalta myös suomessa, jossa *n*-genetiivi on säilynyt, habitiivisen adessiivin käyttö näyttää laajenevan kohti yhä väljempää habitiivista funktiota (tästä ks. Pulkkinen 1963; suomen habitiivisen ja instrumentaalisen adessiivin käytön laajentumisesta ks. myös Huumo 1995). Habitiivisen adessiivin ekspansiivisuutta on havaittu myös itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä vepsässä ja karjalassa, joissa sen lisääntyneen käytön on katsottu johtuvan venäjän kielen vaikutuksesta (ks. Suhonen 1993, 161; Savijärvi 1995, 233–234, 236). Habitiivisen adessiivin ekspansiivisuus on siis itämerensuomalaisissa kielissä havaittava yleinen piirre, vaikka sitä vauhdittaneet tekijät ovat saattaneet vaihdella kielittäin.

Vironkaan habitiivinen adessiivi ei kuitenkaan ole levinnyt kaikkiin genetiivin tehtäviin, vaan sen ilmaisema habitiivinen suhde pääsanaan on yleensä väljempi kuin varsinaisessa genetiivirakenteessa. Niinpä lause 48 voi Matsumuran (1995, 229) mukaan merkitä muuta kuin lause 49:

- 48) Tal on maja müüdüd.
- 49) Ta maja on müüdüd.

Lauseessa 48 voi olla Matsumuran mukaan puhe vaikkapa kiinteistönvälittäjästä, kun taas lauseessa 49 on kyse henkilön omasta talosta. Vastaava ero voidaan havaita suomessakin (lauseet 50 ja 51):

- 50) Pekalla on talo myyty(nä).
- 51) Pekan talo on myyty.

Lause 50 voi samoin kuin vironkielinen lause 48 merkitä, että Pekka on myynyt jonkin talon tai että hän on myynyt oman talonsa. Lause 51 taas merkitsee, että nimenomaan talo on Pekan mutta myyjänä ei välttämättä ole toiminut Pekka itse. Huomattakoon, että samanlaisen tulkinnan saa myös omistusrakenteella ilmaistu suhde silloin, kun habitiiviadverbiaali on ablatiivissa (lause 52):

- 52) Pekalta on talo myyty.

Lauseessa 52 ilmaistaan selvästi, että myyminen on Pekan kannalta johtanut talon menettämiseen. Adessiivi saa siis suomessakin erilaisen tulkinnan genetiivirakenteeseen ja jopa ablatiivi- tai allatiivirakenteeseen nähden. Adessiivin ilmaisema habitiivinen suhde on väljempi kuin genetiivin tai muutossijojen ilmaisema, ja adessiivi voi ikään kuin kattaa vaikutusalallaan koko predikaation (”Pekan hallussa on se asiointila, että talo on myyty”; adessiivimuotoisten habitiiviadverbiaalien vaikutusalatulkinnosta ks. Huumo 1994a, 370–

373; 1994b, 78–82). Ilmeisesti tästä syystä vain lauseesta 50 on mahdollinen se tulkinta, että kyseessä ei ole Pekan oma talo.

3.4. Suomen -n-sija ja viron adessiivi funktionaalisina vastineina

Viron adessiivi on laajentunut paitsi uusiin habitiivisiin tehtäviin myös sellaisiin funktioihin, jotka muistuttavat puhtaasti kieliopillisen sijan tehtäviä. Aina viron ”possessiiviseksi” luokiteltava adessiivi ei nimittäin ilmaise omistusta lainkaan (ks. lausetta 53), ja juuri tällä perusteella sitä onkin nimitetty ”adessiivi-datiiviksi” (Matsumura 1994, 227).

53) Mul on kerge õppida.

Suomessa vastaavaa suhdetta ilmaistaisiin *n*-sijalla eli ns. datiivisella genetiivillä.

Lisää tämänkaltaisia vastinepareja on helppo löytää vertaamalla eräitä nyky-suomen ja nykyviron syntaktisia rakenteita, erityisesti verbin nominaalimuodon ympärille rakentuvia. Remeksen (1983, 255–256) mukaan tällaisia ovat ainakin seuraavat:

A. Viron adessiivin käyttö sellaisissa sisäistä, psyykkistä tai fyysistä tilaa ilmaisevissa rakenteissa, joissa suomen vanha datiivigenetiivi yhä esiintyy (lauseet 54–55):

54) Poisil hakkas kül'm. / Pojan tuli kylmä.

55) Mul on soe. / Minun on lämmin.

B. Viron adessiivin esiintyminen ns. nesessiivirakenteessa (lauseet 56–58):

56) Mul tuleb minna. / Minun täytyy t. pitää mennä.

57) Tal tasub tulla. / Hänen kannattaa tulla.

58) Sul ei sobi nii teha. / Sinun ei sovi tehdä niin.

C. Viron adessiivin käyttö ns. epäsuoran objektin ilmauksissa, jotka vastaavat suomen permissiivistä lauseenvastiketta (lauseet 59–60):

59) Käsin vennal kohe saabuda. / Käskin veljen tulla heti.

60) Lubage mul rääkida. / Sallikaa minun puhua.

D. Viron adessiivin esiintyminen sellaisten ns. kokijalauseiden vastineissa, jotka suomessa sisältävät partitiivimuotoisen objektin. Virossa nämä rakenteet ovat omistusrakenteen kaltaisia (lauseet 61–62):

61) Poisil oli häbi. / Poikaa hävetti.

62) Mul on hirm. / Minua pelottaa.

Ryhmään A kuuluvat tapaukset, joissa on kyse omistuselauseen kaltaisen rakenteen käyttämisestä psyykkisten tai fyysisten sisäisten tilojen ilmaisemiseen, voisivat suomessakin joskus esiintyä adessiivillisina (ks. lausetta 63). Sitä vastoin ryhmässä B, jossa on kyse verbin nominaalimuodon ilmaiseman

tekemisen suorittajasta eli ns. nesessiivisen lauseenvastikkeen subjektista (tästä ks. Ikola 1978, 33–41), ei suomen yleiskielessä voisi olla adessiivia (ks. lausetta 64).

- 63) Minulla on lämmin.
64) *Minulla täytyy mennä.

Virossa adessiivin käyttö näissä rakenteissa mahdollistaa myös sen, että verbi voi ilmaista suuntaisuutta vaihtelevammin kuin suomen vastaavissa rakenteissa. Esimerkit 65–67 on esittänyt Uuspõld (1995). Niissä esiintyvät verbit ilmaisevat perusmerkityksessään myös lokaatiosta pois päin suuntautuvaa muutosta (*minna*). Esimerkeissä 68–69 on esitetty lauseiden 65–67 suomenkieliset, *n*-sijan varaan rakentuvat vastineet, joissa on käytettävä vanhan datiivimerkityksisen adverbiaalin kanssa yhteensopivaa *tulla*-verbiä. Toinen mahdollinen ja ehkä odotuksenmukaisempikin käännösvastine olisi suomen allatiivi, joka sekin on tulosija ja käyttäytyy tässä suhteessa samoin kuin *n*-sija (ks. lauseita 70–71).

- 65) Meil läks kiireks / igavaks.
66) Meil hakkas kiire / igav / soe.
67) Tal hakkas nälg / janu.
68) Meidän tuli kiire / ikävä / lämmin.
69) Hänen tuli nälkä / jano.
70) Meille tuli kiire / ikävä / lämmin.
71) Hänelle tuli nälkä / jano.

Jos suomen *n*-sijan varaan rakentuvien muotojen oletetaan näissä systeemiroissa edustavan alkuperäisempää kantaa, voidaan katsoa, että kaikissa käsitellyissä tapauksissa viron adessiivi on omaksunut kadonneen *n*-sijan vanhoja tehtäviä. Aivan kuten Matsumura (1994, 232–234) korostaa, viron habitiivinen adessiivi näyttää siis olevan tunkeutumassa varsinaisen syntaktisen systeemin osaksi ja omaksumassa sellaisia funktioita, joita ei voida pitää enää lokaalisina eikä edes habitiivisina vaan puhtaan kieliopillisina.

4. Kokoavaa tarkastelua

Edellä kuvatut vanhan *n*-latiivin ja itämerensuomen adessiivin kehityskulut sisältävät suuren määrän yhtäläisiä piirteitä. Molemmat sijat olivat ilmeisesti ensin osa kolmijakoista paikallissijajärjestelmää, *n*-latiivi tulosijan ja adessiivi olosijan funktiossa, levisivät sitten lokaalisen tehtävänsä lisäksi habitiiviseen tehtävään ja kadottivat suuntaopposition muihin saman ryhmän paikallissijoihin. Vanhaa *n*-sijaa alettiin tällöin käyttää omistuksen osoittajana myös sellaisissa konteksteissa, joissa oli kyse omistussuhteen lakkaamisesta. Samoin adessiivia käytetään etenkin nykyvirossa omistuksen ilmaisijana myös ero- tai tulosijan asemassa.

Suuntaopposition kadottua tie kummankin sijan kieliopillistumisen jatku-
miselle oli avoin. Vanhan *n*-latiivin osalta kieliopillistuminen eteni genetiivin
tehtävään. Adessiivin kehitys on erityisesti virossa johtanut väljään adnomi-
naalisen kaltaiseen käyttöön, joka ajan mittaan saattaa kivettyä genetiivin tyyppiseksi.
Lisäksi kummallakin sijalla esiintyy eräissä verbin nominaalimuodon
varaan rakentuvissa rakenteissa käyttöä, jota voidaan pitää ensisijaisesti syn-
taktisena ja vasta toissijaisesti, jos ollenkaan ”habitiivisena”. Molemmilla on
siis tehtävä puhtaasti kieliopillisten suhteiden merkitsijöinä.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1969: Välineen ilmaisemisesta tulosijan avulla tšeremissin kielessä. *Virittäjä* 73. Helsinki.
- 1972: Synkronisen tutkimuksen merkityksestä fennougriistikalle. *Sananjalka* 14. Turku.
- 1979: Suomen kielen *l*-ja *s*-sijojen oppositiosta. *Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turku.
- 1985: *Marin kielioppi*. Helsinki.
- ANTTILA, RAIMO 1989 [1972]: *Historical and Comparative Linguistics*. Second Revised Edition. John Benjamins, Amsterdam.
- ANTTILA, RAIMO – UOTILA, EEVA 1984: Finnish *ovela* 'sly, cunning' and the Baltic Finnic outer local cases. *Ural-Altische Jahrbücher* 56.
- ARISTE, PAUL 1968: *A Grammar of the Votic language*. Indiana University Publications: Uralic and Altaic Series vol. 68. The Hague.
- BARTENS, RAJJA 1993: Permiläiset *l* ja *s* -koaffiksit. *Sananjalka* 35. Turku.
- BERECZKI, GÁBOR 1988: Geschichte der Wolgafinnischen Sprachen. *The Uralic Languages: Description, History and Foreign Influences*. Toim. DENIS SINOR. E. J. Brill, Leiden.
- CLARK, EVE V. 1978: Locational: Existential, Locative, and Possessive Constructions. *Universals of Human Language, vol. 4: Syntax*. Toim. JOSEPH H. GREENBERG. Stanford University Press, Stanford.
- COLLINDER, BJÖRN 1960: *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- COMRIE, BERNARD 1981: *Language Universals and Linguistic Typology*. Basil Blackwell, Oxford.
- GIVÓN, TALMY 1979: *On Understanding Grammar*. Academic Press, New York.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIEKE 1991: *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. The University of Chicago Press, Chicago.
- HUUMO, TUOMAS 1994a: Lokaalisen ja habitiivisen adverbiaalin vaikutusalahierarkia. *Virittäjä*. Helsinki.
- 1994b: Suomen kielen lokaalisten adverbiaalien vaikutusalahierarkia. *Sananjalka* 36. Vammala.
- 1995: Ongella Elmeri huitaisi Anselmia ongella. Lauseaseman vaikutuksesta eräiden adverbiaalityyppien tulkintaan. *Virittäjä*. Helsinki.
- HYMAN, LARRY 1975: On the Change from SOV to SVO: Evidence from Niger-Congo. *Word Order and Word Order Change*. Toim. CHARLES N. LI. University of Texas Press, Austin.
- IKOLA, OSMO 1978: *Lauseenvastikeoppia*. Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI 1957a: Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakenteesta. *Virittäjä*. Helsinki.
- 1957b: Lokatiivista ja genetiivistä ym. *Virittäjä*. Helsinki.
- 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki.
- 1968: Zur Frühgeschichte der lappischen und finnischen Lokalkasus. *Congressus secundus internationalis fenno-ugristarum*. Helsinki 23.–28. VIII 1965. Pars I.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1966: Adverbaalisesta genetiivistä. *Sananjalka* 8. Turku.

- 1972: Genetiivin funktioista. *Sananjalka* 14. Turku.
- 1973: Genitiv und Lativ, Adjektiv und Plural. *Finnisch-ugrische Forschungen* 40. Helsinki.
- 1993: Suomalais-ugrilaiset omistussuhteet. *Systeemi ja poikkeama*. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Toim. SIRKKA SAARINEN, JORMA LUUTONEN ja EEVA HERRALA. Turku.
- KLAAS, BIRUTE 1988: Indirektne objekt. *Keel ja kirjandus* 1988:1.
- KORHONEN, MIKKO 1975: Merkmalhaftigkeit und Merkmallosigkeit in den finnisch-ugrischen Lokalkasussystemen. *Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum. Tallinnae habitus 17.–23.VIII 1975. Pars I: Acta linguistica*. Valgus, Tallinn.
- 1980: Über die struktural-typologischen Strömungen (Drifts) in den uralischen Sprachen. *Congressus quintus internationalis fenno-ugristarum*. Pars I. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki.
- 1991: Remarks on the Structure and History of the Uralic Case System. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 83. Helsinki.
- 1993: *Kielen synty*. Porvoo.
- KROSS, KRISTINA 1983: Die Grenze zwischen dem Kasus und dem Adverb im Instrukтив der ostseefinnischen Sprachen. *Sovetskoe finno-ugrovedenie XIX*.
- LAHTI, MARKUS 1973: *Sijojen synkretismi lounaismurteissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago.
- LESKINEN, JUHA 1991: Historiallisen lauseopin ongelmia instruktiivaineiston valossa. *Virittäjä*. Helsinki.
- MATSUMURA, KAZUTO 1994: Is the Estonian Adessive Really a Local Case? *Journal of Asian and African Studies*, 46–47.
- OINAS, ZSUZSANNA 1993: Mõnest eesti ja soome possessiivtarindist. *Keel ja kirjandus* 1993:9. Tallinn.
- PAJUSALU, E. 1957: Soome-ugri l-käänetest. *Emakeele Seltsi aastaraamat III*. Eesti riiklik kirjastus, Tallinn.
- PULKKINEN, PAAVO 1963: Havaintoja adessiivin käytöstä. *Virittäjä*. Helsinki.
- RAUN, ALO 1988: Proto-Uralic comparative historical morphosyntax. *The Uralic Languages: Description, History and Foreign Influences*. Toim. DENIS SINOR. E. J. Brill, Leiden.
- RAVILA, PAAVO 1941: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den Uralischen Sprachen. *Finnisch-ugrische Forschungen XXVII*. Helsinki.
- RÉDEI, KAROLY 1988: Geschichte der Permischen Sprachen. *The Uralic Languages: Description, History and Foreign Influences*. Toim. DENIS SINOR. E. J. Brill, Leiden.
- REMES, HANNU 1982: *Viron kielioppi*. Porvoo.
- SAVIJÄRVI, MUUSA 1995: Sympaattinen rakenne itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä. *Murteiden maikassa*. Juhlakirja Alpo Räisänen 60-vuotispäiväksi. *Studia Carelica Humanistica* 6. Toim. ILKKA SAVIJÄRVI, MARJATTA PALANDER ja HANNELE FORSBERG. Joensuu.
- SEREBRENNIKOV, B. A. 1973: Strukturmerkmale der frühuralischen Grundsprache. *Ural-Altische Jahrbücher* 45. Löwen.
- SUHONEN, SEPPÖ 1993: Vepsäläis-venäläisiä lauserakenteita. *Systeemi ja poikkeama*. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Toim. SIRKKA SAARINEN, JORMA LUUTONEN ja EEVA HERRALA. Turku.
- TAULI, VALTER 1966: *Structural tendencies in Uralic languages*. Indiana University publications, Uralic and Altaic Series vol. 17. Mouton & Co., London.
- UUSPÖLD, ELLEN 1995: Mida on erinevat seisundimuutuse väljendamisel eesti ja soome keeles? Esitelmä. *Retki Itämeren piiriin – Excursio ad orbem Maris Baltici*. Symposium Valma Yli-Vakkurin 60-vuotispäivänä 24.5.1995 Hiittisissä.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1970: Konkreettisen substantiivin paikallissija-attribuutti suomen paikallissijajärjestelmässä. *Sananjalka* 12. Turku.

TUOMAS HUUMO: *Grammaticalization of a locative case into the function of a dative-genitive: A study of the Uralic *n*-case and the Baltic Finnic Adessive*

The history of the Finno-Ugric languages shows the repeated rise of new cases expressing locativity. Although these developments have occurred at quite different periods, there are some striking similarities that link them to one other.

In this article, two such developments are studied in detail. The first is the history of the Uralic *n*-case; this probably originated as a lative case, then developed the function of a dative case, and finally became the genitive case of most modern Finno-Ugric languages. The second is the development and spread of the Baltic-Finnic adessive case, which originally expressed location, but subsequently developed into possessor and instrument marker in Proto-Finnic. In the present-day Baltic-Finnic languages, the adessive is still expansive in the possessive domain; in Estonian, for example, it is becoming grammaticalized into the function of a general dative case.

A comparison of the history of these two cases reveals numerous similarities: both cases originally had the function of a locative case (the adessive expressing a static locative relation and the *n*-case a lative relation), then developed a possessive function and lost the semantic opposition of directionality with the other local cases of the same subsystem. Thus the *n*-case began to be used, in addition to its lative function, in static and separative possessive functions. The adessive in turn is losing its opposition with the ablative and the allative in the possessive domain, especially in modern Estonian. However, this opposition has survived in the basic locative domain, which now separates the possessive and the locative domains in Estonian.

Against this background, it is no wonder that the adessive, during its spread into more numerous functions, has over and over again taken over functions of the older *n*-case. At the time when the adessive came into existence, the old *n*-case had the functions of a possessive-dative case, the genitive and the instrumental. Furthermore, as a consequence of a sound change whereby word-final **m* became *n*, the accusative too, formerly **m*, became identical with the *n*-case. The ending *n* had thus a functional overload, which may have been one reason for its replacement with the adessive, first in the possessive and then in the instrumental function.

The development whereby the old *n*-case is replaced with the adessive is still under way in some Baltic-Finnic languages. In modern Estonian the possessive adessive seems to be changing its syntactic function and developing an almost-adnominal function, i.e. taking over the function of the genitive in some uses and thus taking on one more basic function of the old Uralic *n*-case. It may thus be close to reaching the final stage of the process undergone by the old **n*-case, i.e. that of becoming an adnominal modifier.

